

Nagy Balázs

**A szászvári vár 2013. évi feltárásából
származó
fém- és éremanyag**

2014

MÁTYÁS KIRÁLY MÚZEUM
VISEGRÁD

1. Bevezetés

A régészeti feltárás a műemlék helyreállítási tervhez kapcsolódóan valósulhatott meg.¹ A szászvári vár keleti palotaszárnyában (1, 2. ábra) régészeti feltárást végeztünk, ahol a kutatás teljes időszaka alatt szisztematikus műszeres leletfelderítés módszerével kutattuk fel a földben rejlő fémtárgyakat.² A kutatás a feltárási egységekre (szelvény, kutatóárok) és a meddőkre egyaránt kiterjedt.³ A módszeres kutatás révén a vár középkori és kora újkori fém- és éremanyaga tovább bővíthetett. Az éremanyag összesen 13 db pénzből áll.⁴ A fémtárgyak között egy csatot, valamint egy gyűrűt említhetünk.

2. Módszer és leletanyag

Az éremanyag összetételében főként középkori, kisebb számban kora újkori ezüst, illetve rézből készült aprópénzek hamisítványait találjuk meg. Az érmek elsődleges keltező értékű adatokkal láttak el bennünket a feltárt lelőhelyre, annak objektumaira és rétegeire vonatkozóan is.

Az 1. és a 2. szelvény éremanyaga nem csak az itt található objektumokra, rétegekre, hanem a vizsgált palotaszárny bővítésének keltezésében is adatokkal szolgált.⁵ Az innen származó veretek között a legkorábbi pénz egy jó minőségű hamis Mária denár, amit a 14. század utolsó évtizedeiben vertek (Kat. 90.). A denár előkerülésének pozíciója a kemence építésével hozható összefüggésbe. Építését az 1384 utáni évekre, a 14. század végére határozhatjuk meg. Véleményünk szerint a fenti időpont egyben a keleti szárny beépítésének kezdetét is jelölheti.⁶ A legtöbb pénz a 2. szelvényből, a kemence és a konyha maradványait tartalmazó rétegekből került elő. A konyhát keletről egy hosszú „L” alakú folyosó zárta le, melynek betöltésében kb. 40-50 cm vastag homogén laza szerkezetű,

fekete-sötétszürke faszenes betöltési réteg került dokumentálásra. A folyosó a kemencét és a konyhaként azonosított helyiséget, keleti és déli irányból határolta. A feltárással került betöltési rétegből a konyhai hulladék összetételére jellemző nagymennyiségű kerámiatöredék és állatcsont került elő. A réteg keltezésében 7 db pénz volt a segítségünkre (Kat. 54, 55, 182, 185, 309, 318, 319.). A réteg zárt kontextusának köszönhetően a konyhai hulladék keletkezése, így a konyha használatának ideje is meghatározhatóvá vált (3. ábra). A betöltési réteg Zsigmond quaringjával indul, amit 1434-1437 között bocsátottak ki (Kat. 319.). A pénz a folyosó déli végéből származik. A folyosó középső szakaszáról egy 1438-1440 között vert Albert denár (Kat. 182.), míg a délnyugati feléről egy 1462-ben (Kat. 318.) és egy 1490-ben kibocsátott Mátyás denár (Kat. 185.) volt a segítségünkre. Mindez alapján megállapíthatjuk, hogy a keleti palotaszárnyban megtalált, konyhaként azonosított helyiséget és a hozzátartozó kemencét 1434-1490 közötti időszakban használták. A folyosót és rétegeit északi irányból egy sekély alapozású keskenyfal határolta.⁷ A konyha legkésőbbi rétegei a keleti támpillérig futottak, amiből szintén nagyobb mennyiségű kerámiatöredék, állatcsont, valamint 2 db pénz is előkerült. A 2 db veret egy rétegből került elő, előkerülési helyük – közelségük miatt – azonosnak tartható. A pénzeket II. Ulászló uralkodása alatt 1497-1503 között bocsátották ki (Kat. 54, 55.).

A pénzek alapján az „L” alakú folyosóban feltárt és a konyhai hulladékot tartalmazó betöltési réteg keletkezését három időbeli fázisra különíthetjük el. A legkorábbi fázis az I/11 és az I/12 fal közötti szakasz (1. ábra). Betöltődését a 15. század első felére keltezhettük. A legkésőbbi részek, azaz a déli, délnyugati rész a 15. század második felében, az északi pedig a 16. század első negyedében jöhetett létre. A betöltési réteg időbeli záródásának meghatározásához a vizsgált terület történeti eseményeihez kapcsolható pénz- és kincsleletek összetételét vettük alapul. Ezek tanúságain keresztül vizsgáltuk meg az itt talált II. Ulászló kibocsátásához köthető pénzeknek (2 db) a pénzforgalomban eltöltött idejét, amelyek alapján megállapíthatjuk, hogy ezek a típusok elsősorban az 1521 előtti pénzforgalomra voltak jellemzőek.⁸ A rétegekből

1 Itt szeretném megköszönni Buzás Gergelynek, hogy lehetőséget adott az éremanyag feldolgozására, közlésére.

2 A régészeti feltárással vonatkozó előzetes jelentést lásd: Buzás 2013.

3 A feltárási munkálatokat öt szelvényben, illetve az ezekhez kapcsolódó kutatóárkokban végeztük el. Az első szelvényhez négy, a harmadikhoz kettő, a negyedikhez három kutatóárok kapcsolódott (1. ábra).

4 A pénzek meghatározásában az alábbi szakirodalmak voltak a segítségünkre: UNGER 1997 I. kötet; RÉTHY 1907 2. kötet; HUSZÁR 1979; DIETIKER 1979.

5 BUZÁS 2013. 3, 4. kép.

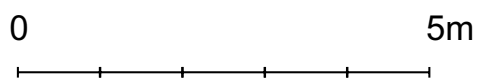
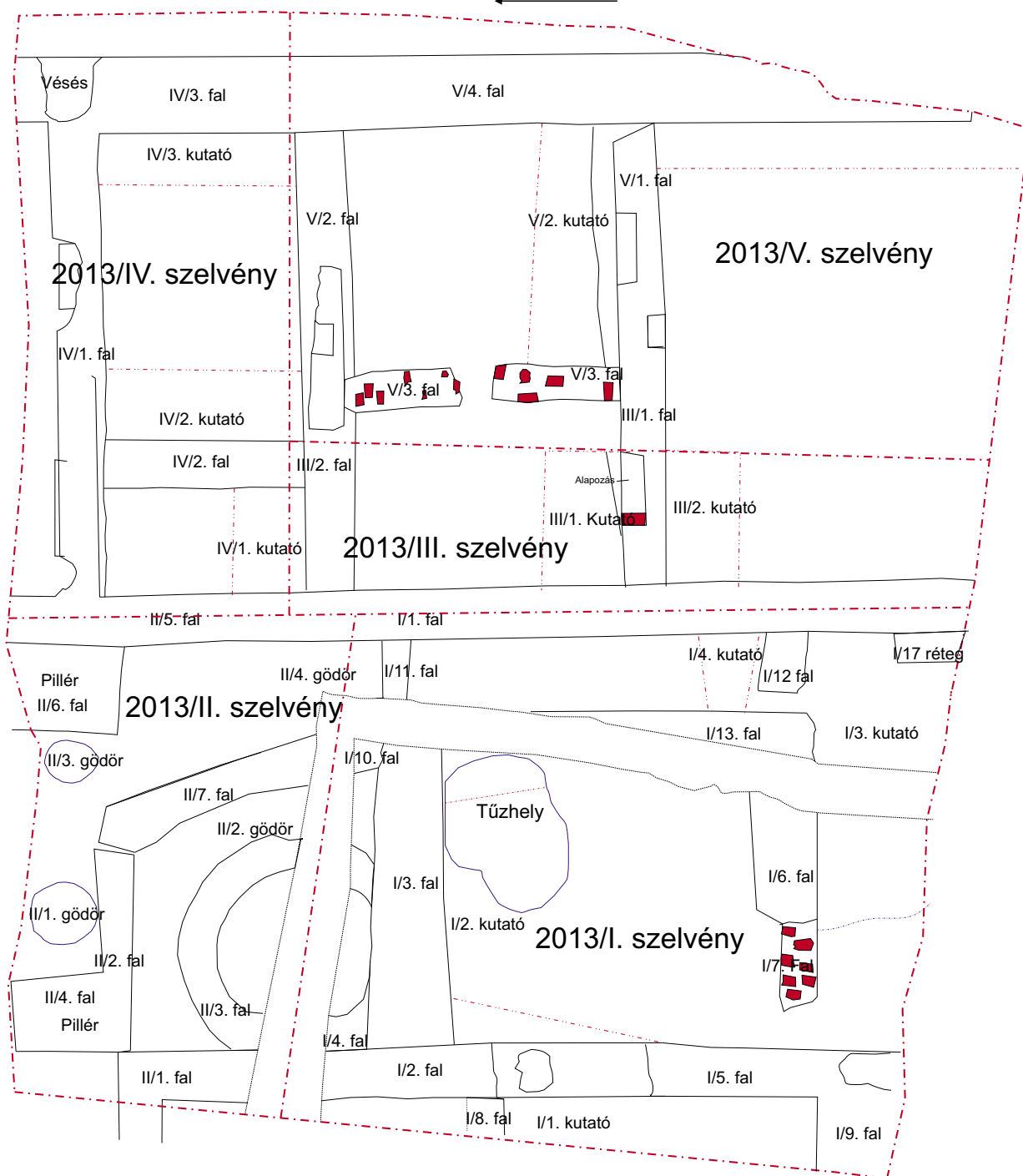
6 BUZÁS 2013. 10, 10. ábra.

7 Lásd: BUZÁS 2013. 12. ábra.

8 Lásd: GYÖNGYÖSSY 2003. 322-342. 359. (A mohácsi vészhez köthető pénz- és kincsleletek kizárólag az

Szászvár -Vár
2013
Felszín M1:50
2013.07.05

É

1. ábra: Az ásatási terület helyszínrajza (Loki Róbert rajza)

2. ábra: Az ásatási terület légifotója (Pazirik Informatikai Kft.)

adódó megfigyelések és a numizmatikai adatok alapján, a kemence és a konyha használatának a záródását a 16. század első negyedének végére, de legkésőbb 1526-ra keltezhjük.

A kemence délkeleti feléhez kerámia töredékekkel kirakott platnival rendelkező tűzhelyet építettek. A tűzhely feltárása során a platni négyszeri megújítását is sikerült megfigyelni.⁹ A sütőfelületek szintjeit homogén faszenes réteg jelezte. A második faszenes rétegből egy 1440-1444 között vert I. Ulászló denár (Kat. 309.), valamint egy 14. század végére – 15. század elejére keltezhető gyűrű is előkerült (Kat. 308.).

A 4. szelvény nyugati felében húzott kutatóárokban egy 1442-1443 között kibocsátott I. Ulászló denárt találtunk (Kat. 208.). A denár feltöltési rétegből került elő, melynek előkerülési pozíciója a régészeti megfigyelések alapján másodlagos.¹⁰

A 4. szelvény keleti felében kutatóárok (3. kutatóárok) kijelölésére került sor, amit a 15.

századi kerítőfal és egy kelet-nyugati irányú válaszfal kapcsolatának kérdésessége tett indokolttá.¹¹ A kutatóárokban 2 db oszmán mangir, egy kb. 60 cm vastag köves rétegből került elő. A mangirok az Oszmán Birodalom monetáris válságának időszakában, IV. Murád uralkodása alatt, 1623-ban kerültek kibocsátásra (Kat. 321., 322.).¹² A fentiekben említett réteg alatt, egy barna agyagos szerkezetű, néhány kerámia-töredéket is tartalmazó réteget egy 1471-1488 között vert I. Mátyás obulus keltezett (Kat. 339.).¹³

3. Az éremanyag elemzése

Amennyiben az éremanyagot pénztörténeti korszakok szerint (4. ábra), vagy az időbeli megoszlásuk alapján vizsgáljuk (5. ábra), úgy szembetűnik, hogy 1503 és 1571 közötti időszaknak hiányoznak a veretei. Mindebből való-

1521 előtt kibocsátott vereteket tartalmazták.)

9 Lásd: BUZÁS 2013. 3, 4. kép.

10 BUZÁS 2013. 16.

11 A 3. és az 5. ábrán az éremanyag időbeli megoszlása szerepel, ahol a pénzek, a kibocsátási idejük függvényében kerültek kimutatásra.

12 Lásd: BUZA 1999. 230.

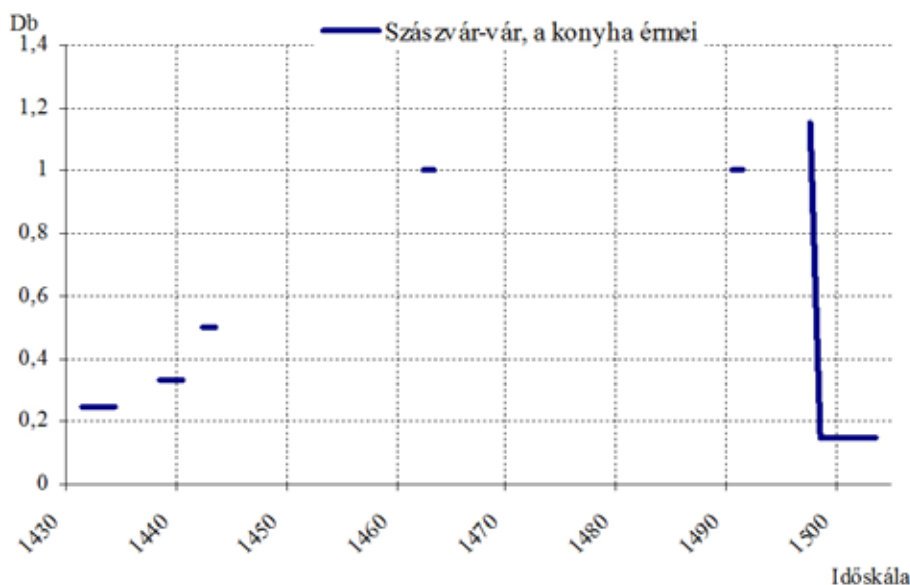
13 BUZÁS 2013. 12.; 16, 14. ábra.

színűsíthetjük, hogy ebben az időszakban nem használták a vár keleti szárnyát. Az első oszmán pénzek a 17. századból valók, jelenlétük a keleti szárny keleti felében levő helyiségek ez idejű használatát feltételezik. A feltárás során előkerült 13 db pénz közül 3 db a hódoltság idejéből származik, melyek közül 2 db az Oszmán Birodalom pénzkibocsátásának a terméke (6. ábra). A török kori pénzforgalom részét képezte az a Kuttenberg városában kibocsátott pfennig is, ami ugyan másodlagos pozícióból, egy modern kori objektum betöltésből került elő.

A korabeli írott forrásokban említett török kori foglalás (1543-1623) időszakára keltezhető, régészeti kontextusból származó érmek hiánya a kutatás jelenlegi fázisában megválaszolatlan kérdéseket vetett fel. Bár ez idő tájt a vár nahije székhelyként működött, az éremanyag időbeli megoszlása ezt az adatot inkább cáfolta, mintsem megerősítette volna. A történeti források alapján a vár pusztulását az 1662. évi, majd az 1664. évi felszabadító háborúhoz köthetjük.

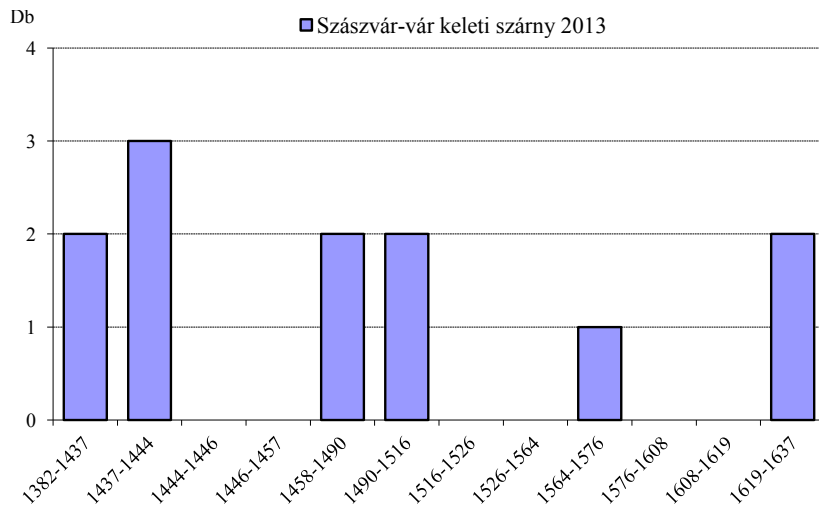
4. Összegzés

Az érmek előkerülési pozíciója és időbeni megoszlása a vár keleti palotaszárnyának fejlődési, építési fázisainak elkülönítéséhez is adatokat szolgáltatott.¹⁴ Az éremanyag alapján megállapíthatjuk, hogy a keleti palotaszárny a 15. században éli a fénykorát (5. ábra). Az éremanyagból levont következtetések megerősítették, némileg igazolták a feltárt területre vonatkozó ismereteinket, elképzeléseinket. Bár a török kort keltező érmek hiánya ez idáig teljesen ellentmond az írott forrásokból ismert történeti eseményeknek, biztos megállapításokat erre vonatkozóan csak a teljes leletanyag feldolgozását követően nyerhetünk.

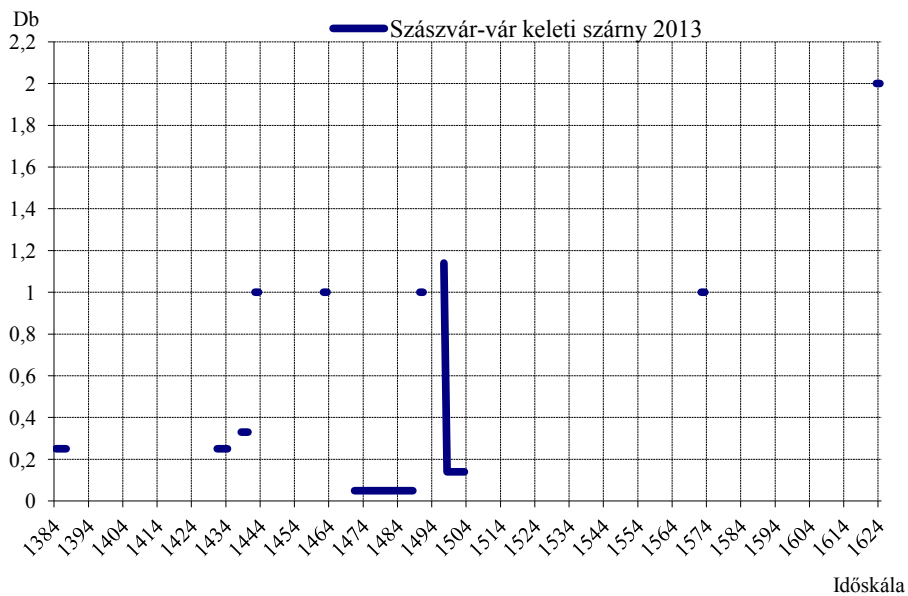

3. ábra: A konyha betöltési rétegéhez kapcsolódó érmek időbeli megoszlása

¹⁴ Lásd: Buzás 2013. 8-15. kép.

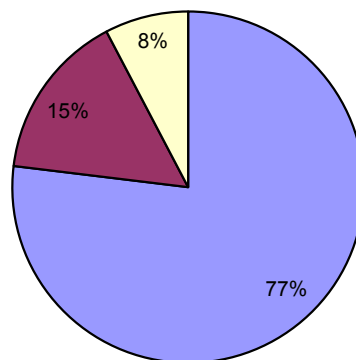

4. ábra: Az éremanyag pénztörténeti korszakok szerinti megoszlása

5. ábra: A keleti szárny éremanyagának időbeli megoszlása

Magyar Királyság   Oszmán Birodalom   Külföld

6. ábra: Az éremanyag kibocsátó szerinti megoszlása

Katalógus

Lelet kísérőszám	Lelőhely (pozíció)	Találás ideje	Meghatározás / Leírás	Kép (előlap-hátlap)
54.	2. szelvény / 3. réteg (Ma.: 163,35m, É-i fal, -125 cm)	2013.06.13.	Kibocsátó: II. Ulászló (1490-1516) Címlet: obulus Előlap: címerben sas, leeresztett szárnyú Hátlap: Madonna glóriával, gyermek jobb kézben glóriával Verdejegy / verdehely: K-h, Körmöcbánya Kamaraispán: Thurzó János Verési idő: 1497-1503 Anyag: ezüst Súlya: 0,17g Átmérő: 11,38mm Állapot: NSZ+ Típus: ÉH-650A; C2-; H-817	
55.	2. szelvény / 3. réteg (Ma.: 163,25m, É-i fal, -135 cm)	2013.06.13.	Kibocsátó: II. Ulászló (1490-1516) Címlet: denár Előlap: M.WLADISLA.R.VNGARIE, négy részes címer, szív pajzsban oroszlán Hátlap: PATRON VNGARIE, Madonna és gyermek glóriával Verdejegy / verdehely: K-SC, Körmöcbánya Kamaraispán: Rösel Erasmus és Ryzmejl István Verési idő: 1497 Anyag: ezüst Súlya: 0,31g Átmérő: 16,61mm Állapot: NSZ- (töredezett) Típus: ÉH-638e; C2-276; H-803	
90.	2. szelvény / 5. réteg	2013.06.17.	Kibocsátó: Mária (1382-1387 (1395)) Címlet: denár Előlap: MONETA.MARIE.R.V+, kettős kereszt Hátlap: MARIE.D.R.VNGARIE, nyitott korona Verdejegy / verdehely: V, bizonytalan Kamaragróf: Ventur Jakab Verési idő: 1384- Anyag: réz Súlya: 0,51g Átmérő: 13,96mm Állapot: NSZ- Típus: ÉH-443n; C2-116; H-569	

Lelet kísérszám	Lelőhely (pozíció)	Találás ideje	Meghatározás / Leírás	Kép (előlap-hátlap)
91.	1. szelvény / 5. réteg (modern kori betöltésből)	2013.06.17.	Kibocsátó: II. Miksa Címlet: weisspfennig Előlap: MA[XI.II].SECVN.1572, koronás oroslán gyöngykörben Verdehely: Kuttenberg Verési idő: 1572 Anyag: ezüst Súly: 0,33g Átmérő: 12,91mm Állapot: NSZ (töredékes) Típus: Dietiker 165.	
182.	1. szelvény / 16. réteg (Ma.: 163,26 m)	2013.06.20.	Kibocsátó: Albert (1437-1439) Címlet: denár Előlap: M.ALBE[RTI.R.VNGARIE], kettőskereszt Hátlap: Hármaskaréjban közepén magyar, jobbra osztrák, balra cseh, alul morva címer Verdejegy / verdehely: [K]-B, Körmöcbánya Verési idő: 1438-1440 Anyag: réz Súly: 0,38g Átmérő: 12,96mm Állapot: SZ+ Típus: ÉH-461n; C2-135B; H-592	
185.	1. szelvény / 13. réteg (déli részének közepén), (Ma.: 163,23 m)	2013.06.25.	Kibocsátó: I. Mátyás (1458-1490) Címlet: denár Előlap: +M.MATHIE.R.VNGARIE, négy részes címer, szívpajzsban holló Hátlap: PATRON VNGARI, koronás Madonna, gyermek jobb karon Verdejegy / verdehely: K – C-t vonás metsz (a verdejegy Steck Gáspár (Caspar) nevéhez kapcsolható, Körmöcbánya Verési idő: 1490 Anyag: ezüst Súly: 0,47g Átmérő: 15,80mm Állapot: NSZ Típus: ÉH-567d; C2-232; H-722	

Lelet kísérőszám	Lelőhely (pozíció)	Találás ideje	Meghatározás / Leírás	Kép (előlap-hátlap)
208.	4. szelvény IV/2. faltól nyugatra (Ma.: 163,49 m)	2013.06.26.	Kibocsátó: I. Ulászló (1440-1444) Címlet: denár Előlap: +MONETA WLADISLAI, nyílt korona Hátlap: +REGIS VNGARIE ETET, magyar kettőscímer, korona nélkül Verdejegy / verdehely: verdejegy nélküli, bizonytalan Verési idő: 1442-1443 Anyag: réz Súly: 0,41g Átmérő: 12,94mm Állapot: SZ+ (horpadt) Típus: ÉH-471a; C2-146A; H-603	
257.	3. szelvény / 2. réteg (III/2. faltól délre)	2013.06.28.	Megnevezés: ellenőrző súly garashoz Keltezés: 16-17. század Anyag: réz Súly: 1,54g Átmérő: 19,10mm	
269.	5. szelvény / 4. réteg (IV/2. faltól délre)	2013.07.01.	Megnevezés: csat Leírás: vese alakú csat, D alakú átmetszettel Keltezés: 16-17. század Anyag: réz Súly: 1,74g H.: 24,43mm; Sz.: 16,69mm	
308.	1. szelvény / 7. réteg (Ma.: 163,05m)	2013.07.03.	Megnevezés: gyűrű Leírás: lemezből vágott és hajlított pántgyűrű, melynek külső felületét 5 db negatív vésetű „m” betű díszíti. A betűk szárai 2-2-2 azonos méretű rombuszokból állnak. Keltezés: 14. század vége – 15. század eleje Anyag: réz Súly: 2,19g Külső átmérő: 22,23mm	

Lelet kísérőszám	Lelőhely (pozíció)	Találás ideje	Meghatározás / Leírás	Kép (előlap-hátlap)
309.	1. szelvény / 7. réteg (I/10. faltól délre), (Ma.: 163,02m)	2013.07.02.	Kibocsátó: I. Ulászló (1440-1444) Címlet: denár Előlap: [M. WLADISLAI DEI], koronás kettős magyar címer Hátlap: [REGIS VNGARIE E], litván lovas címer Verdejegy / verdehely: nem olvasható Verési idő: 1442-1443 Anyag: réz Súlya: 0,39g Átmérő: 13,73mm Állapot: SZ- (hajlott) Típus: ÉH-472; C2-145A; H-607	
318.	1. szelvény / 13. réteg (Ma.: 162,98m)	2013.07.04.	Kibocsátó: I. Mátyás (1458-1490) Címlet: denár Előlap: rozetta [MONE]TA MATHIE DE, koronázott oroszlánfej Hátlap: REGIS VNG[ARIE], hosszú kettőskereszt Verdejegy / verdehely: B-S, Buda Verési idő: 1462 Anyag: réz (ezüstözve) Súlya: 0,33g Átmérő: 13,70mm Állapot: NSZ- Típus: ÉH-555a; C2-222; H-704	
319.	1. szelvény / 13. réteg (I/12. faltól délre) (Ma.: 162,98m)	2013.07.04.	Kibocsátó: Zsigmond (1387-1437) Címlet: quaring Előlap: Kettőskereszt Hátlap: Nyílt korona Verdejegy / verdehely: K-S, Verési idő: 1431-1434 Anyag: réz Súlya: 0,39g Átmérő: 11,07mm Állapot: SZ- (gyűrődött) Típus: ÉH-456b; C2-129; H-586	
321.	4. szelvény, 3. kutatóárok / 11. réteg (Ma.: 163,1m)	2013.07.04.	Kibocsátó: IV. Murád (1032-1049), (1623-1640) Címlet: mangir Előlap: (arabeszk) Hátlap: duribe Kosztantanije Verdehely: Kosztantanije Verési idő: (1032) 1623 Anyag: réz Súlya: 2,53g Mérete: 12,92-13,04mm Állapot: SZ- Típus: Pávó 204d	

Lelet kísérőszám	Lelőhely (pozíció)	Találás ideje	Meghatározás / Leírás	Kép (előlap-hátlap)
322.	4. szelvény, 3. kutatóárok /11. réteg (Ma.: 162,72m)	2013.07.04.	Kibocsátó: IV. Murád (1032-1049), (1623-1640) Címlet: mangir Előlap: (arabeszk) Hátlap: duribe Kosztantanije Verdehely: Kosztantanije Verési idő: (1032) 1623 Anyag: réz Súly: 0,92g Mérete: 13,18-13,39 Állapot: SZ+ Típus: Pávó 204b	
339.	4. szelvény, 3. kutatóárok /13. réteg (Ma.: 162,22m)	2013.07.04.	Kibocsátó: I. Mátyás (1458-1490) Címlet: obulus Előlap: négy részes címer, szív-pajzsban holló Hátlap: kendős Madonna, gyermek balkaron Verdejegy / verdehely: K-P* Verési idő: 1471-1488 Anyag: ezüst Súly: 0,16g Átmérő: 12,19mm Állapot: NSZ+ Típus: ÉH-578f; C2-244; H728	

Irodalom

BUZA 1999 BUZA JÁNOS: Az Oszmán Birodalom monetáris válságának magyarországi hatása. In: Numizmatika és társtudományok III. kötet. Nyíregyháza, 1999. 229-242.

BUZÁS 2013 BUZÁS GERGELY: Előzetes jelentés a szászvári vár 2013-as ásátásáról. Archaeologia – Altum Castrum Online 2013.
<http://archeologia.hu/elozetes-jelentes-a-szaszvari-var-2013-as-asatasarol>

DIETIKER 1979 DIETIKER, H. A.: Böhmen-Katalog der Habsburger Münzen 1526-1887. München, 1979.

GYÖNGYÖSSY 2003 GYÖNGYÖSSY MÁRTON: Pénzgazdálkodás és monetáris politika a késő középkori Magyarországon. Budapest, 2003.

HUSZÁR 1979 (H) HUSZÁR LAJOS: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. München, 1979.

PÁVÓ 1986 PÁVÓ ELEMÉR: Török pénzek a hódolt-ság kori Magyarországon. Budapest, 1986.

RÉTHY 1907 (CNH II.) RÉTHY LÁSZLÓ: Corpus Nummorum Hungariae II. kötet. Budapest, 1907.

UNGER 1997 (ÉH) UNGER EMIL: Magyar éremhatározó I. kötet. Budapest, 1997.